

Az irodalom visszavág – Párhuzamok téridőben és oktatásban

Kiss Tímea

Ipari Szakközépiskola, Révkomárom

kistimcsi86@gmail.com

Kutatási témám tágabb értelemben az olvasásfejlesztés. Gyakorló pedagógusként a problémától fokozatosan jutottam el a tézisig. Kutatásom során megoldási javaslatokat szeretnék adni az irodalomoktatásban felmerülő problémákra, s eközben arra is igyekszem rámutatni, hogy az oktatásban is szükség van tudományközi kommunikációra, s az irodalomtörténet oktatása mellett nagyobb hangsúlyt kellene fordítani olyan irodalmi szövegek vizsgálatára, melyek segíthetnek egy tudományközi kommunikációra érzékenyebb generációt felnevelni, meglátni az összefüggéseket az információk tengerében. A vizsgálat során több kérdés is felmerült.

Vajon miért olvassunk?

Vajon miért olvasunk? Az olvasás csak egyszerű információszerzés, vagy a tapasztalás utáni vágyunk kielégítése is? Több évtized olvasási szokásokkal kapcsolatos kutatásait összehasonlítva a számadatok azt mutatják, hogy egyre kevesebbet olvasunk (Kiss, 2015 286-305). Az általam vizsgált korcsoport jelentős része 10-12 éves iskolai „pályafutása” alatt nem alakított ki pozitív viszonyt az irodalommal és az olvasással. Okok és magyarázatok szép számmal akadnak: az aktuálisan érvényben lévő tantervek, a számonkérés folyamata, az internet addiktív hatása. Az irodalomtudósnak ezért mindennél jobban oda kell figyelnie, hogy ne 19. századi módszerekkel tanítsa az irodalmat. Miközben az idegennyelv-oktatás területén évente több új módszer lát napvilágot, addig az irodalom, és benne az olvasóvá nevelés 150 év lemaradással küzd.

Vajon miért olvastassunk? Az irodalomoktatásra nagy felelősség hárul, mert jelentős szerepe van az olvasási szokások kialakításában. Az olvasáskultúra milyensége tükrözi a társadalom tudatállapotát, így tényközlések helyett a tudományos gondolkodás kialakítását, a problémamegoldó képesség fejlesztését kellene célul kitűzni az oktatás minden szintjén. A szavakban kifejezett műalkotások mindig is termékeny hatással voltak más tudományterületekre, így a felelősségünk közös.

Vajon mi a cél? – Vizsgálataimban a megértés fontosságára, a populáris irodalom létjogosultságára, a párhuzamos világok tudományterületeket átszövő és összekapcsoló mechanizmusára kívánom felhívni a figyelmet, hisz kicserélt névvel bár, de a mese rólunk szól.

Az irodalomoktatás során módszertanilag nem elégséges az irodalomtörténeti ismeretek átadása, mert azzal a problémával szembesültem, hogy a diákok nem ismerik, nem olvassák azokat a szövegeket, amelyekről beszélünk kellene. Átlagban évente 15 szerző 2-3 műve szerepel a tantervben, melyekre csak felületes, tartalomra koncentrált, szövegismeret nélküli elemzés jut az irodalomórák többségén. A vizsgálat során célom az volt, hogy valamilyen úton rávegyem őket a

gondolkodásra, az olvasáson keresztül az értékes véleménynyilvánításra. Például Daniel Defoe *Robinsonját* – egyet a sok közül - nem voltak hajlandóak elolvasni (tapasztalataim szerint még egyetemen sem). Próbáltam más irányból elindulni a történet felé, így került a kezembe *A marsi*. Feltételezésem az volt, ha kortárs szövegekből indulunk ki, könnyebben rávehetőek majd több századdal ezelőtti művek olvasására és megértésére egyaránt.

Miért és hogyan használható fel a szöveg?

A marsi szerzője Andy Weir, egy részecskefizikus és egy elektromérnök felmenővel rendelkező maximalista író, aki elmondása szerint sok minden más mellett, tudja például a könyvben szereplő napok pontos dátumát. Több kutatást is végzett, hogy a lehető legtudományhűbb legyen története, s létező technológiákon alapuljon. 2009-ben kezdte írni könyvét, azonban a kiadók sorra elutasították, így magánkiadásban jelent meg 2011-ben. Ingyen elérhetővé tette, majd a növekvő rajongótábornak köszönhetően 2014-ben már kiadók versengtek a jogokért. A könyv adaptációja pedig 2015 októberében került a mozikba.

A történet a 6. solon veszi kezdetét, 93 millió kilométerre a Földtől, az Acidalia Plantian, a Marson. A marsi időre szolgáló mértékegységen kívül nem tudjuk meg a cselekmény pontos dátumát, az elhelyezés hiányában így időtlenné válik, elzárva az olvasót saját világától, miközben összezárja egy asztronautával, s nem marad kettejüknek más, mint a marsi hely és a marsi idő (egyrészt mert az idő relatív, s ez olyan kis távolságoknál is érzékelhető, mint a Föld-Mars távolság).

A marsi műfaját tekintve univerzális. Többben a real-scifi besorolást aggatták rá a maga paradoxonával. Hisz az űrben játszódó történetek többsége, melyekben nagy hangsúlyt kap a tudomány (a jelenlegi és az elképzelt egyaránt) a sci-fi műfaját gazdagítják. Ám a szerző saját bevallása szerint úgy akarta megalkotni történetét, hogy az megvalósítható legyen napjaink technikai ismeretével. S ebből az okból megkapta a valós jelzőt. Ám ha jól utánanézzünk, itt-ott azért felcsillan egy-egy tudományos tekintetben még valótlan momentum. Ilyen például az űrruha segítség nélküli felvétele, vagy a hidrogén égetése során fellépő kémiai reakciók. S jelen vannak olyan dolgok is, amelyekre elviekben képesek lennénk, de gyakorlatban még nem jutottunk el odáig, ilyen maga a Hermes is az ionhajtóműveivel. Egy másik vonalon a regény a túlélő thriller kategóriájába is besorolható lenne, hisz egy egész bolygó azon van, hogy megölje a címszereplőt, mi pedig nyomon követjük a túlélésért folytatott harcát (egyfajta McGyver a Marson).

A regény kevés karakterrel dolgozik. A legénységen kívül mindössze néhány szereplőt tudunk névről felsorolni, s azok főbb személyiségjegyein kívül nem ismerjük meg őket mélyebben. Így csak egyszereplős regényről beszélhetünk, ami azt jelenti, hogy rajta áll vagy bukik minden. Ám Mark magán hordozza azokat a személyiségjegyeket, amelyektől egy karakter igazán szerethetővé válik. Egyrészt a fantasztikus díszlet mögött nagyon emberi, hősies szereplővel van dolgunk, aki nem külső segítség, vagy öröklött erő által oldja meg problémáit. Az ő ereje a tudás birtoklása, a küzdeni akarás és találékonyság. *A marsi* azt üzeni olvasóinak, hogy sosem szabad földadni, s a tudást a szupererő magaslatába helyezi. A problémák mindig utunkba kerülnek, mindegy hogy a Marson vagy a Földön éljük át, azonban a cél ugyanaz, a problémát meg kell oldani. A csodát nem várni kell, hanem létre kell hozni, s ez az a momentum, amiért *A marsit* érdemes bevinni az iskola falai közé. A diákok hősök hiányában nőnek fel. A mozi és a képregények ugyan termelik

számukra a szuperhősöket, de ezek illúziókba ringatják őket, illetve azt üzenik, hogy majd mindig jön valaki, akinek van hozzá elég ereje, s az majd megoldja a kialakult problémát. A tizenéveseknek valódi hősökre is szükségük van, akik elérhető szupererővel rendelkeznek. Mark Watney erre tökéletes példa lehet. Emellett Mark a nyelvükön szól, vicces, szarkasztikus (ezért is képes fokozott érzelmi hatást elérni a regény tetőpontján). Helyzetének reménytelenségét nem sírásba és nyafogásba, hanem öniróniába fojtja. Ha valami elromlik, problémamegoldó képessége és tudása segítségével megoldja. Leleményessége, lazasága, humora megnyeri magának a legkritikusabb olvasót is. Ennek köszönhető, hogy a regény végén az érzelmi hatás nem marad el. A Föld egy emberré válik, s az olvasóval együtt lélegzetvisszafojtva vár és remél. *„A Trafalgar Square-en, a Tiananmen Square-en és a Time Square-en az óriási kivetítőket nézték. Az irodákban a számítógép-monitorok köré kuporodtak, a bárokban csendesen bámulták a sarokban lévő tévét, az otthonokban lélegzetvisszafojtva ültek a kanapékon, szemük az előttük lejátszódó drámára tapadt”* (Weir, 2014:284).

A mellékszereplők közül a legénység többi tagja rövid életképekben, apró rezdülésekben mutatkozik meg. Ezek többségét levélváltásokból és rövid üzenetekből ismerhetjük meg. Lewis parancsnok talán tisztségéből fakadóan nagyobb hangsúlyt kap, de a különbségek csak finoman árnyaltak. Az ábrázolások nem terjedősek és a szentimentalizmus teljes hiányát mutatják, viszont a főhősről is kapunk így rejtett jellemzéseket. Lewis parancsnokról például megtudjuk, hogy rajong a hetvenes évekért és a diszkózenéért, Watneyről pedig épp az ellenkezőjét. *„Lewis parancsnok hetvenes évekbeli tévészemét-gyűjteményén rágom át magam, most épp A hatmillió dolláros férfin”* (Weir, 2014:92). S amikor a sajtó képet kér a marsiról, ő ennek a sorozatnak egyik képkockáját választja mintának. *„- Kérek egy képet, erre a Fonzot kapom abból az őskori sorozatból? – dorgálta Annie Venkato”* (Weir, 2014:108). A találékonyság és humor ott van Mark minden rezdülésében.

A marsi irodalomórán való használatra azért is lehet alkalmas, mert nemcsak leleményes hőst ad a fiataloknak, hanem megfontolásra érdemes magatartásmintát, valamint az irodalmi narratívák működését is képes szemléletesen bemutatni. Az egyes szám első személyű és a mindentudó narrátor mellett a második személyű elbeszélői technikára is kapunk példát. *„Emlékszel azokra a régi matekfeladatokra, amiket algebraórán kaptál? Amikben a víz egy adott iramban folyik be egy tartályba, és egy másik iramban folyik ki belőle, és ki kell számolnod, hogy mikor ürül ki? Na, ez a koncepció kritikus a »Mark Watney nem hal meg« projekthez, amin most dolgozom”* (Weir, 2014:20). Ám ez nem teszi zavarossá, követhetlenné az eseményeket. Finom érzékkel váltják egymást az elbeszélésmódok, a többnézőpontúság pedig csak mélyíti a történet valóságérzetét. *„Milyen érzés lehet? – tűnődött. – Ott ragadt, azt hiszi, teljesen egyedül van, és lemondunk róla. Milyen hatással van ez egy ember lelkiállapotára? Visszafordult Venkathoz. – Vajon mire gondolhat éppen? Naplóbejegyzés: Hogy lehet, hogy Aqaman képes irányítani a bálnákat? Hiszen azok emlősök! Ennek semmi értelme”* (Weir, 2014:58).

Az ábrázolás terén érdekes megfigyelni, hogy a legénységet egy csapatként is megismerhetjük. Egy legénység működési elve külső szemlélőnek érthetetlen lehet, a Marsi mégis képes rávilágítani arra, hogy az egyes tisztségek nemcsak üres jelzők, hanem tudáson és kölcsönös tiszteleten alapuló rendszerek. A megkérdőjelezés, felülbírálás elképzelhetetlen, mert a rendszer összeomlik, maga alá temetve mindenkit. Ezért a kapitányé az utolsó szó, s ha a legénység nem is ért egyet a döntéssel, kérdés nélkül végrehajtja a parancsot. Ez egy újabb apró, ám mégis fontos momentuma a regénynek. A hierarchia nem egy mesterségesen létrehozott

gépezet, a másik esetleges gyalázására vagy a másikon való uralkodásra, hanem a természet rendjét tükröző működést generáló rendszer, ahol a parancsnoké az utolsó szó, ám a felelősség terhe is az övé. *„Mindenkinek irány Martinez ruhajele. Az egyenesen az MFE légszilipjéhez vezet. Beszállás, és felkészülni a kilövésre. – És mi lesz veled parancsnok? – kérdezte Beck. – Én még keresek egy kicsit. Mozgás. És Martinez, ha az MFE dőlni kezd, indulj!”* (Weir, 2014:118)

A protokoll és az elbeszéléstechnikák mellett egy másik tanító jellegű vonása a regénynek az, hogy a karakterábrázolások kapcsán a popkultúra különböző résztvevőit is felsorakoztatja egy adott korszakon belül. Így betekintést kapunk a sorozatok, albumok, könyvek alkotta világ kultúrájába is. *„Jack, aláírt Star Trek-ereklyéket fogok venni magának meg az egész csapatának. – Személy szerint a Star Warst preferálom – mondta ő, kifelé menet. – És csak az eredeti trilógiát, természetesen”* (Weir, 2014:105). *„Az Elrond Projekt egy titokba burkolózó, sötét kifejezéssé vált az Űrközpontban”* (Weir, 2014:172), így kultúrtörténeti kitekintést is adva az említett időszakról. Nem magyarázza túl az intertextuális utalásokat, csak megadja a lehetőséget a megismerésre.

A *marsi* mindezek mellett felér egy tudománynépszerűsítő kiáltvánnyal. A fizika, matematika, kémia, biológia, geológia mellett például az űrkutatás is bebizonyítja, hogy a tudás életet menthet. A szerző a részletek szerelmese, így az egyes tudományterületek szakszerűen, ám mégis érthetően válnak a regény részévé. Hangsúlyozza a tudományok közti összhang fontosságát, s a gyakorlati alkalmazhatóság szempontját egyaránt. Felhívja a figyelmet a matematika hasznosságára: *„Kalóriákat kell termelnem, eleget, hogy kitartsanak 1387 napig, amíg az Ares 4 megérkezik. Egy sol 39 perccel hosszabb, mint egy nap, vagyis igazából 1425 napról van szó”* (Weir, 2014:20). Napi 1500 kalóriára van az embernek szüksége. Kezdetben volt 400 napnyi élelmiszere. *„Szóval, napi hány kalóriát kell termelnem folyamatosan, hogy életben maradjak 1425 napig?”* (Weir, 2014:20) A Földünket körülvevő ózonréteg fontosságát is hangsúlyozza, szájbarágás nélkül. *„Mágneses mező hiányában a Marsot semmi sem védi a Nap erős sugárzásától. Ha ki lennék téve ennek, attól olyan rákos lennék, hogy még a rákoknak is rákja lenne.”* A sorok között az idő és távolság összefüggéseire is felhívja a figyelmet: *„A Föld négytől húszig terjedő fényperc távolságra van”* (Weir, 2014:38). Ezzel is rámutatva önnön és technikai korlátainkra, hisz mire értesülünk a Földön a fejleményekről, addigra az a Marson már el is múlt.

Rögtön az első sor behúzza az olvasót, aztán nem ereszi 594 solon keresztül. Ezalatt az idő alatt egy tudományban nem járatos olvasó rengeteg új információt tehet magáévá. Ha a tanulók nézőpontjából vizsgálódunk, megállapítható, hogy a regény egyfajta okot adhat a tudás elsajátítására, ez pedig a túlélés. A tanár szemszögéből is hasznosnak minősülhet, hisz egy-egy kísérlet megvalósulását izgalmas környezetbe helyezi, amely felkeltheti az érdeklődést a továbbiak iránt. Egyik ilyen például az idő volta, és az eltéréseinek fontossága. A Föld-Mars távolsága 93 millió km. Egy marsi misszió 248 napos. Az, hogy az ARES legénysége visszamegy Markért, nemcsak egy nemes gesztusnak mindősül, hanem komoly, években mérhető próbatétel is, hisz utazásuk során több év is eltelik a Földön, a küldetésüket 533 nappal hosszabbítják meg.

A világűr arra is felhívhatja az ember figyelmét, hogy a pontosság erény, s egy adott időpont elszalasztása már soha nem tér vissza. *„A hajót húsz méter per szekundumon belül kell tartanunk [...] és kétszáznegyven méteren belül kell történnie az elfogásnak [...] A kilövés az elfogás előtt ötvenkét perccel történik, és tizenkét percig tart”* (Weir, 2014:278). Ez nemcsak a természettudományokban és

úrutazáskor igaz, hanem társadalmi viselkedéskultúránk fontos részét kellene, hogy képezze. A pontosságra való nevelés és az az iránti érzékenység elengedhetetlen az oktatásban.

A természettudományi ismeretek mellett történelmi szálak is felvillannak egy-egy mondat erejéig. Ilyen az Apollo 13, vagy a hetvenes évek zenei kultúrája, mely a kétezres évek szülöttjeinek már történelem, s nem mond semmit a számukra, ám az érdeklődő olvasó kíváncsiságát felkelthetik. Adatok és tételek hálózják be a szöveget: Archimédesz, Püthagorasz tétele, termodinamikai szabályok és más adatok. Ám a narratíva mégsem válik nehézkessé, sőt azt az érzetet kelti, hogy az olvasó valaminek a részévé válik, az ismeretek cselekményekhez kötődnek, melyek segítik a megértést. A termodinamika szabályszerűségeire is kitér, mely magára a szövegre is kivetíthető. A szöveg entrópiája egy zárt rendszer, s a 549. solon beáll az egyensúlyi állapot (egyensúlyi állapotban a rendszer entrópiája maximális). Ha az informatikai értelmezését is megvizsgáljuk, az entrópia akkor a legkisebb, ha a hírforrás ugyanazt a hírt sugározza. Ha a szövegre hírforrásként tekintünk, ez esetben entrópiájának mértékét a befogadó határozza meg (ha biztosak vagyunk benne, hogy az adott hír fog érkezni, az entrópia a legkisebb. Ennek ellentétét érezve pedig a legnagyobb.). Mivel a hírforrás folyamatosan új hírt közöl az olvasóval, a szöveg entrópiája ez esetben is magas, egészen a 549. solig, ahol elérve a tetőpontját beáll az egyensúlyi állapot, Mark Watney-t újra emberek veszik körül.

Napjainkban kapcsolattartási lehetőségeink széles skálán mozognak, ám *A marsi* rámutat a kommunikációs rendszerünk törekenységére is. Az ember szinte el sem tudja képzelni, hogy létezhet olyan hosszan tartó állapot, amikor nem vagyunk képesek 'fogni' a jelet. Pedig ha a csatorna sérül, a 21. század embere elveszett. Morse jelek, bináris kódrendszer nagy százalékban ismeretlenek a számára. 93 millió kilométerre a Földtől antenna nélkül mit tehet a földi? Gondolkodik és problémát old. („A Marson ragadtam. Nem tudok kommunikálni sem a *Hermésszel*, sem a Földdel. Mindenki halottnak hisz. Egy harmincegy napos ott-tartózkodásra tervezett Lakban vagyok” [Weir, 2014:11].) Ahogy tette ezt Robinsón Crusoe is. Defoe 350 évvel ezelőtt alkotta meg karakterét, aki 28 évet töltött egy lakatlan szigeten. Robinsón és Mark között több vonás is hasonló. Talán ez okból többen a Defoe regény felejthetőségét hangoztatták, pedig *A marsi* esetében csak egy újkori robinsónáddal van dolgunk, melynek sikeressége nem a klasszikusok életképtelenségét kell, hogy jelentse, hanem éppen népszerűsége az, ami kiaknázható a klasszikusok oktatása terén, a két mű összehasonlításával, párhuzamok és kereten belüli ellentétek feltérképezésével. Az egyik ilyen közös pont a kommunikáció nehézségeinek a felmerülése. A Föld lakosságát 500 millióra becsülték akkoriban. Most 7 milliárdan vagyunk ugyanezen bolygón. Ebből is adódik, hogy kevés olyan hely akad, ahol kétségbeejtően el lehetne veszni úgy, hogy ne találják meg az embert hatályos időn belül. A 2010-es évek fiataljai nem tudják elképzelni azt az időt, amikor az üzenetek levelek formájában érkeztek, s több napig tartott, míg eljutott a címzettig, vagy azt is kétkedve fogadják, hogy a 2000-es évek elején nem volt mindenkinek mobiltelefonja. Az így szocializálódott egyénnek a Mars jelenti azt, amit 300 évvel ezelőtt egy lakatlan sziget jelenthetett. A szituáció tükröződik: hajótörés / hajó elvesztése, életben maradás, kolonizálás, kommunikációs lehetőségek keresése, az elindulás. S ezek mentén összeállhat egy komparatív vizsgálat, mely időben és térben összeköti a szimulákrumokat, s mindeközben mesélnék történelemről, kultúráról, technológiáról egyaránt. Míg Robinsón füstjelekkel próbálkozik, addig Mark Watney Morse-kódokkal. Robinsón kolonizálja szigetét, ahogy a marsi is küzd az életben maradásért, mely jó példa lehet arra is, hogy demonstrálja korunk mértéktelen

pazarlását és az előrelátás teljes hiányát. Hisz még a legközelebbi bolygón is csak a halál vár az emberre, az egyetlen, melyen nem kell (még) belepusztulni az oxigén és a víz előállításába, az a Föld, mellyel korunk nem épp úgy bánik, mint azt a számunkra egyetlen élőhető planéta megérdemelné.

Összegzés

A kiemelt példákkal igyekeztem rámutatni, hogy a klasszikusok és a popkultúra találkozása gyümölcsöző kapcsolatot eredményezhet. Természet-, és társadalomtudományi felvetéseket indíthatnak újtukra, melynek gátat szabni kár lenne makacs és egyoldalú nézeteket hangoztatva akár az egyik akár a másik oldalról. Az olvasáskultúra milyensége tükrözi a társadalom tudatállapotát. A klasszikus irodalmi műveknek nehéz lépést tartania a gyorsütemű változással, ám a populáris irodalom alkotásai hidat képezhetnek, bevonva minket a küzdelmek és a változás kusza forgatagába. Ezt az utat megtalálni nehéz, választani még nehezebb. A tantervek, adatok, felmérések kényszere alatt az irodalomra nem marad idő. Írók, költők, kiknek életéről, sorairól csak beszélnek, de olvasni már nem olvassa se tanár, se diák. Ha a klasszikusok nem életképesek többé, a peremműfajok felé kell néznünk, mert ezek az alkotások a diákok nyelvén szólnak, róluk szólnak, s ha ezeket a diákok megszeretik és megértik, párhuzamos szövegvizsgálatokkal, más tudományokkal is összevethetőek, melynek segítségével az unalomig ismételt párbeszédet értékes szövegelemzések, minőségi tantárgyközi párbeszédnek válthatják fel.

Irodalomjegyzék

- Kiss Tímea (2015). Olvasási szokások múltja és jelene. In *Selye János Egyetem Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete* (pp. 286-305). Komárno: Selye János Egyetem.
- Weir, Andy (2014). *A marsi*. Budapest: Fumax Kiadó.